

AËÑ²Î ÈÎ Æ²×Í ² Î ÆÐÅÄÕÎ Î ÆÈ ÆÇÀªÎ Î Æ² ÈÐÀ¹ À ÕÎ Î ÅÄÕ ÆË ÅÆÕÏ ÈÕ ÕÐÄ¹ ÑÕÎ ÐÎ ÅÕ²È

Обґрунтовано роль історично сформованих цінностей на певній території у розвитку країн. Розкрито цивілізаційні передумови взаємодії країн в умовах глобалізації. Доведено необхідність врахування фундаментальних цінностей для самореалізації країн та вирішення проблем економічного розвитку.

The role of the historically formed values of certain territory for development of countries are grounded. Civilization pre-conditions of co-operation of countries are exposed in the conditions of globalization. The necessity of account of fundamental values is well-proven for self-realization of countries and decision of problems of economic development.

Оцінюючи розвиток людства на рубежі XXI ст., неможливо обійти увагою дві тенденції, які є настільки суперечливими, що іноді взаємодоповнюють та взаємообумовлюють одна одну. Це глобалізація та збереження національної ідентичності країн. Переоцінка власних позицій у глобальному просторі потребує осмислення нових пріоритетів розвитку. Водночас кожна країна прагне зайняти свою нішу у світовому господарстві для реалізації національних інтересів, які є продуктом тривалого еволюційного процесу та історично сформованих цивілізаційних цінностей. С. Кримський з цього приводу цілком слушно зауважує, що є цінності, "прийняті як умови історичної конкурентоспроможності народів у нашу епоху, проте не визначають архетипи їхньої національної самовизначеності та буттєвої укоріненості. Тому загальнолюдське виступає не як базисне, а як надбудовне явище, що виникає на верхніх поверхах здійснення процесів регіонально-етнічної диференціації людства" [1].

Виникнення цивілізацій пов'язують із формуванням суспільства, а цивілізацію як складний історичний феномен слід розглядати з позицій таких еволюційних підходів:

1) певна множина об'єднань людей, які живуть спільним історичним життям і є носіями цивілізації, взаємодії хоча б із однією множиною в просторі, що й формує єдиний життєвий простір множини загалом, який може змінюватися у часі за розмірами і розташуванням на планеті, але цілісність є умовою виникнення цивілізації;

2) певні результати спільної життєдіяльності втілюються в систему влади, господарства, вірувань, культури, характеру людського матеріалу та способів життя населення і їхнього об'єднання. Саме взаємодія між множинами дає змогу виробляти спільні умови проживання, що робить їх соціально різними;

3) результати спільної життєдіяльності стають фактором подальшого спільного життя та еволюції об'єднань. Цей фактор у майбутньому стримує вихід об'єднання з множини. Коли результати стають основою соціальної системи об'єднань множини, формується зріла цивілізація, яку в такому стані переслідують конфлікти, завойовницькі війни й т. ін.;

4) цивілізація – історичне явище, яке виникає, живе, вдосконалюється, змінюється та занепадає [2, с. 268–272].

З огляду на визначені підходи до розуміння цивілізації не можна не погодитися з думкою дослідників, що глобалізація як стратегічний орієнтир і феномен визначатиме долю людства у XXI ст., але не лише етносів, народностей, держав, а й цивілізацій, адже в глобальному потоці у майбутньому можуть розчинитися локальні цивілізації [3, с. 44]. Останні, як правило, виникали на певних територіях, проте для їхньої класифікації нині використовують різні критерії. Прихильник цивілізаційного підходу англійський історик А. Тойнбі запропонував два критерії: за релігійною (виокремив 20 цивілізацій) і територіальною (сформулював 21 цивілізацію) ознаками [4]. М. Я. Данилевський розглядає локальні цивілізації як основні культурно-історичні типи [5]. Ідею поєднання розвитку цивілізацій із еволюцією культури розвинув німецький філософ О. Шпеглер [6]. С. Хантінгтон стверджує, що цивілізації еволюціонують доти, доки вони протистоять натискові часу, вони динамічні, зазнають злетів і падінь [7, с. 54].

Аксіологічні передумови взаємодії ...

Структурно цивілізація є складним соціальним організмом, що формує так звану "піраміду цивілізацій", незалежно від приналежності до певного виду локальної цивілізації (рис. 1), відповідно порушення системності такої конструкції, зміна будь-якого її елемента всупереч законам системи руйнує цю систему, тобто цивілізацію.

Рис. 1. Система цінностей та елементи "піраміди цивілізацій" [8, с. 90]

Розвиток цивілізацій показує, що є цивілізації стійкі до зовнішнього середовища та його впливу, інші ж самознищуються або занепадають. На нашу думку, причини цього – не в економічних, технологічних чи політичних факторах, а саме в духовній сфері, адже генетична схильність цивілізації до об'єднання заради спільних ідей, що сформували цю цивілізацію, спроможна долати будь-які критичні точки. Прикладом можуть бути Японія і Китай; зокрема останній, незважаючи на політичний устрій, пропагує ідею постійного самовдосконалення та організованості (рис. 2).

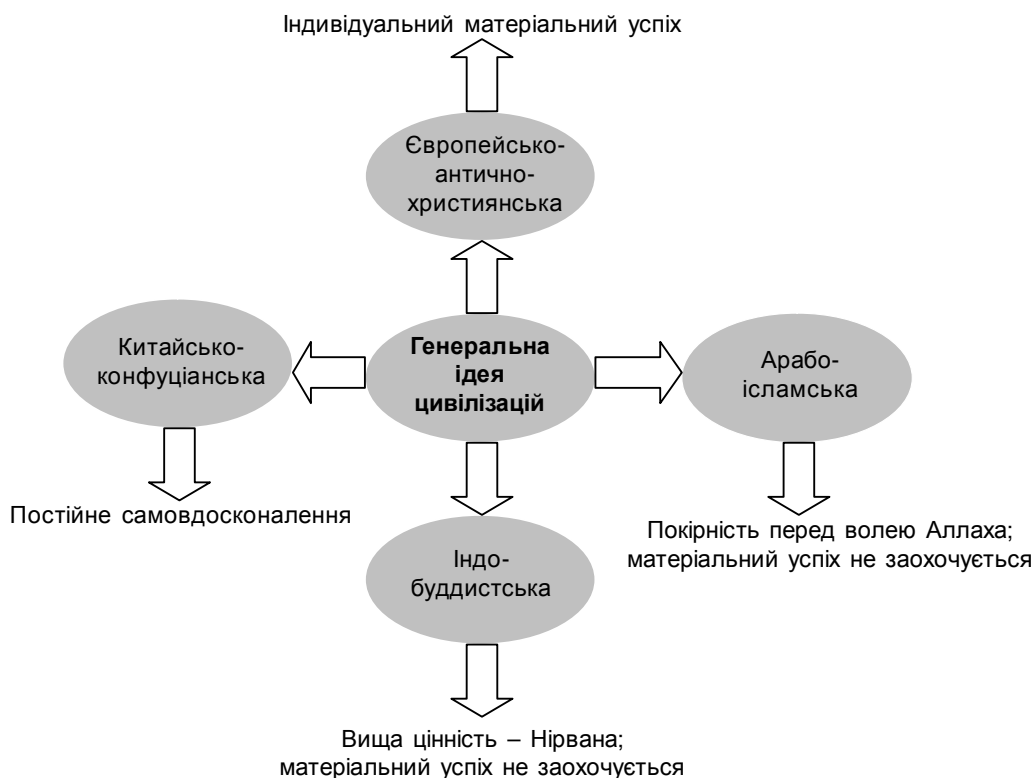

Рис. 2. Генеральні ідеї основних цивілізацій (за О. С. Селіщевим) [10]

Безперечно, формування системи цінностей окремої цивілізації постійно зазнає впливу факторів ризику, що можуть бути внутрішніми і зовнішніми, але змінюють рух розвитку й унеможливають існування системи в ідеальному стані. Так, В. Живетін виокремив чотири стани існування цивілізацій: ідеальний; під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів ризику; під впливом внутрішніх чинників, що формують фактори ризику і фактори розвитку; під впливом управління з боку духовної і світської влад, спрямованого на нейтралізацію факторів ризику [9].

Враховуючи швидкість зміни цивілізаційного розвитку, прискорення взаємодії країн, поширення релігійних та культурних ознак одних цивілізацій на інші та міграцію населення, доволі важко класифікувати локальні цивілізації. З огляду на це найбільш вдалим вважаємо територіальний критерій, за яким можна прослідкувати розвиток окремих територій, що історично вже об'єднані схожими цінностями та ознаками розвитку. Такого підходу дотримується і російський дослідник проблем розвитку цивілізацій Ю. В. Яковець. Він виокремлює такі цивілізації: більш розвинені – північноамериканська (США і Канада), західноєвропейська, японська (Японія, Корея) та менш розвинені (латиноамериканська, мусульманська, китайська, індійська, буддійська), хоча в процесі дослідження окремі цивілізації автор об'єднує [3].

Тобто, цивілізаційні передумови функціонування країн є основою моделей взаємодії країн. Так, європейська модель економічної взаємодії країн має багатостолітню історію, основа якої – вироблені впродовж багатьох років цінності. Представлена для порівняння з американською моделлю, європейська є справді дієвою наднаціональною системою, яка поєднує інтереси всіх країн, що належать до співтовариства (табл. 1). Разом із цим, на даний час цінності, закладені на початку об'єднання Америки Т. Джеферсоном, дещо змінилися в напрямку прагматизму.

Таблиця 1

Цінності "європейської" та "американської" мрій [11, с. 26]

Європейська мрія	Американська мрія
1. Універсалізм, забезпечений рівністю всіх суб'єктів	1. Партикуляризм
2. Колективізм	2. Індивідуалізм
3. Несиловий вплив	3. Жорсткий вплив
4. Секулярність (зниження ролі церкви в житті суспільства)	4. Релігійність (релігія є важливою для 60% американців)
5. Якість життя: сповідується принцип "Працювати, щоби жити, а не жити, щоби працювати"	5. Ідеал збагачення
6. Стійкий розвиток	6. Матеріальний, лінійний прогрес
7. Розмаїття культур	7. Асиміляція (відсутність етнічно-культурної самобутності)
8. Права людини	8. Права власності
9. Багатосторонність	9. Односторонність
10. Взаємозалежність	10. Автономність

На підтвердження цього підходу зазначимо, що силовий метод впливу США використовує не лише у внутрішній політиці, а й у зовнішній: варто згадати військові операції на територіях інших країн, що не позбавлені й економічної складової. Інтереси двох сильних претендентів на лідерство (ЄС та США) протистоять в умовах взаємозалежності економік. До того ж, підходи до вирішення проблемних питань суттєво відмінні, тому очевидною є загроза зміни світопорядку не шляхом дипломатії, а внаслідок застосування силових методів впливу. Таким чином, в умовах взаємозалежності економік та посилення глобалізації навіть невелика група людей, яка має спільну мету та достатню фінансову підтримку, спроможна не лише завдати удару найпотужнішій державі світу, а й

Аксіологічні передумови взаємодії ...

дестабілізувати всю світову економіку [12, с. 50]. Разом із цим, "...однією з рис західної цивілізації є мирне вирішення проблем. Але ці мирні методи... примусово мирні. Західна орієнтація є особливою формою колонізації, в результаті якої примусово створюється соціально-політичний устрій колоніальної держави. Колоніальна демократія – це не результат природної еволюції, а штучне нав'язування країни всупереч її історичній еволюції власної ідеології" [2, с. 600–601].

Як показала світова практика, і що на наше переконання є правильним, "...не кожному націю чи державу можна легко втиснути в послідовність розвитку, виведену зі західного досвіду руху через традицію до модерності й далі до постмодерності, тому і важливо бути чутливим до процесів глобалізації" [13, с. 19].

Наприкінці XX ст.–початку XXI ст. розпочався сьомий виток цивілізаційної спіралі (формуються гуманістично-ноосферна постіндустріальна світова цивілізація і п'яте покоління локальних цивілізацій). Зважаючи на посилення глобалізаційних процесів, основними викликами, з якими зіштовхнеться глобальна цивілізація, називають: демографічний; економічний (недостатність енергетичних та інших природних ресурсів); глобалізація з неоліберальною моделлю, яка поглиблює розрив між багатими та бідними [8, с. 97–98]. За таких умов не можна не погодитися з думкою Ю. Яковця: найцінніше, що людство нагромадило за часи свого існування, – це цивілізація, яка вже сьогодні у своєму розмаїтті прояву опинилася під загрозою через інтенсивний вплив та тиск глобалізації [3, с. 43–44]. Разом із цим, професор В. Сіденко слушно вказує на відповідність високому рівню економічного розвитку країн більш складної системи факторів економічної глобалізації [14, с. 79–81].

Дослідники проблем глобалізації дедалі частіше наголошують на дуалізмі її проявів: 1) глобалізація – це єдиний шанс малорозвинених країн і країн, що розвиваються, для адаптації у світовому просторі; 2) глобалізація – це загроза для бідних країн, які через певні причини неспроможні конкурувати з економічно розвиненими країнами. Чи справді вона зробила світ біднішим, чи бути бідним вигідно як для бідних країн (вони виступають у ролі жертви "монстра" глобалізації), так і високорозвинених (завжди приємно зробити крок, який схвалить суспільство та світова спільнота)?

Дослідження [15] підтверджує те, що бідність нації – це спроможність країни насамперед у плані активізації свого потенціалу для можливого вирішення наявних проблем, причому нагромаджених впродовж не одного десятиліття років, адже бідність – це не тільки проживання на менше 1 або 2 дол. США щодня, а й проблема здоров'я, тривалості життя, рівня освіченості й т. ін.

У цій площині автори наукової літератури доволі часто полемізують щодо "багатої Півночі і бідного Півдня", а процес глобалізації є вигідним лише для перших. Із цим твердженням можна погодитися лише частково. Так, для прикладу, Близький Схід – це країни зі слабким інституційним забезпеченням, нерозвиненими державними інституціями, повільним економічним розвитком, де небезпечними є високий рівень бідності та хвороби, але це країни зі сильними релігійними переконаннями та культурними традиціями. "Розширений Близький Схід – це регіон, що живе в зовсім інших координатах, відмінних від західних політичних, соціальних і культурних умов, де останні є недоречними", – таку думку висловили учасники ситуаційного аналізу "Росія і розширений Близький Схід" [16]. Разом із цим, у матеріалах дослідження В. Хорос зазначив, що нині й у перспективі цей регіон – територія поширення глобального тероризму. Це є підтвердженням того, що в одній площині глобального простору країни можуть бути центром, а в іншій – периферією (цей термін застосовують до країн, що розвиваються. Аналогічними є "напівпериферія", "глибокий Південь" та ін.) [17, с. 112–113].

У прогнозах і перспективах світового розвитку дедалі частіше подають обґрунтовані моделі побудови відносин між країнами, які так чи інакше пов'язані з полярністю розвитку: чи то однополярність (монополярність), чи біполярність. Прикладом біполярної моделі розвитку світу є США та колишній Радянський Союз, політика яких базувалася на полярних ідеологічних засадах. Ці держави утвердилися на світовій арені не лише як економічні центри, а й центри сили.

Сучасний розвиток країн позбавлений яскраво відмінних характеристик (маємо на увазі США–ЄС або ж США–Японія (враховуючи посилення співпраці США зі східноазійськими країнами), проте останній варіант малоймовірний, бо Китай, за умови збереження досягнутих темпів економічного зростання, нині складає значну конкуренцію Японії, яка зазнала стагнації впродовж десяти років і лише в 2003 р. відбулось її економічне пожвавлення. Отже, якщо згадані діади побудовані на подібних ідеологіях, то так званий "червоний Китай" не належатиме до цього альянсу.

Претендентом на монополярну модель є США, проте її позиція нині доволі хитка. За умови дослідження цієї дилеми наприкінці XX ст. відповідь була б очевидною – США. На сучасному етапі економіка цієї країни характерна не лише ліберальним розвитком, науково-технічним прогресом,

соціальним захистом, а й військовими конфліктами і терористичними загрозами. У своєю чергу, Європейський союз, пройшовши можливі стадії інтеграції, не став єдиним монолітним об'єднанням, оскільки й досі певні країни відмовляються запроваджувати єдину європейську валюту. Оцінюючи парадигму розвитку відносин між країнами у глобальному просторі, пропонуємо обмежити вживання таких термінів, як "біполярність", "монополярність", "багатополярність", адже ця термінологія відображає процес протистояння держав (або їхніх угруповань), але аж ніяк не зближення.

У Доповіді UNCTAD в 2007 р. країнам, що розвиваються, та найменш розвиненим було визначено два шляхи розвитку. Перший – вони не зможуть позбутися проблем злиденності, тому до 2015 р. залишатимуться осередком бідності, епідемії тощо і сподіватимуться лише на допомогу світової спільноти для подолання гуманітарної катастрофи й вирішення військових конфліктів. Другий шлях передбачав їхній перехід до стійкого розвитку з поступовим зменшенням зовнішньої фінансової допомоги. Події 2008–2009 рр. засвідчили, що перший сценарій і досі є єдиним варіантом розвитку, точніше занепаду цих країн. Вимірювання рівня забезпеченості або бідності населення для більшості країн є лише наближенням з огляду на потребу статистичної інформації про країну й адекватності національної статистичної інформації світовим стандартам. Проте очевидне те, що суттєвої допомоги потребують країни, які опинилися поза розвитком глобального суспільства (насамперед в економічно-соціальній площині) не з вини глобалізації, а через об'єктивні причини, зумовлені розумінням ролі та місця людини в суспільному житті общини, країни, планети [18].

Так, універсальний принцип герметизму – релігійно-філософської течії епохи еллінізму – принцип полярності звучить так: усе подвійне; все має полюси; все має щось протилежне собі; схоже і несхоже – це одне й те саме; протилежності протилежні за природою; між ними є відмінність лише у ступені; крайності сходяться; всі істини – це лише напівістини; всі парадокси можуть бути примирені. Тому варто сподіватися, що в майбутньому в планетарному масштабі проблеми, які нині є болючими для усіх без винятку країн, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку, будуть хоча б частково вирішені, трансформували світ із полярного протистояння до багатоформатного співробітництва.

Література

1. Кримський С. Перспектива нового тисячоліття та зміна стратегій соціального інтелекту [Електронний ресурс] / С. Кримський. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Magisterium/lst_f/1998_1/07_krymsky_s.pdf
2. Зиновьев А. А. На пути к сверхобществу / А. А. Зиновьев. – С-Пб. : Нева, 2004. – 601 с. – (Серия "Русский путь").
3. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Экономика, 2003. – 411 с.
4. Тойнби А. Дж. Постыжение истории : сб. / А. Дж. Тойнби; [пер. Е. Д. Жарков]. – М. : Прогресс, 1996. – 608 с. – (Историческая библиотека).
5. Данилевский Н. Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Н. Я. Данилевский. – М. : Известия, 2003. – 607 с. – (Мыслители России).
6. Шпенглер О. Закат Европы [Електронний ресурс] / О. Шпенглер. – Режим доступу : http://www.aha.ru/~andrew_r/spengler.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : АТС, 2003. – 603 с.
8. Кузык Б. Н. Цивилизация: теория, история, диалог, будущее. В двух томах. / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М. : Институт экономических стратегий, 2006. – Том I. Теория и история цивилизаций. – 2006. – 766 с.
9. Живетин В. Б. Риски цивилизаций / В. Б. Живетин. – М. : Ин-т проблем риска; Информ.-изд. центр "Бон Анца", 2009. – 368 с.
10. Селищев А. С. Китайская экономика в XXI веке / А. С. Селищев, Н. А. Селищев. – Спб. : Питер, 2004. – 240 с.
11. Громико А. А. Интересы России, США и "европейская" мечта. / А. А. Громико // Прогнозы и стратегии. – 2007. – № 1. – С. 24–29.
12. Галкин А. А. Глобализм и терроризм / А. А. Галкин // Прогнозы и стратегии. – 2007. – № 1. – С. 46–50.

13. *Глобальні модерності / за ред. Майка Фезерстоуна, Схота Леша, Роланда Робертсона ; [пер. з англ. Тараса Цимбала] ; за наук. ред. к.соціол.н. Ірини Чудовської-Кандиби. – К. : Ніка-Центр, 2008. – Вип. 12. – 400 с. – (Серія "Зміна парадигми").*
14. *Сиденко В. Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель : в 2 т. / В. Р. Сиденко / Ін-т економіки і прогнозування НАН України – К. : Фенікс, 2008. – Том 1. Глобалізація і економічне розвиток. – К. : Фенікс, 2008. – 376 с.*
15. *Іващук І. О. Митні ініціативи в глобальному просторі : моногр. / І. О. Іващук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 304 с.*
16. *Россия и "расширенный Ближний Восток". Материалы ситуационного анализа Совета по внешней и оборотной политике журнала "Россия в глобальной политике" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svor.ru./upload/images/Russia-ME.doc>.*
17. *Хорос В. Глобалізація і периферія / В. Хорос // МЭиМО. – 1999. – № 12. – С. 111–118.*
18. *Human Development Report 2003: Millennium Development Goals: A Compact Among Nations to End Human Poverty [Electronic Resource]. – Mode of access : www.undp.org/hdr2003.*